

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 1 2020 | ÅRGÅNG 24

Bokförlaget THALES

Skulle du kunna berätta lite om dig själv, vem är Åsa Wikforss?

JAG ÄR FÖDD i Göteborg under tidigt 1960-tal. Vi bodde i en nybyggd förort utanför staden, hade det ganska bra på det vis många människor hade det under den tiden. Trots att mina föräldrar inte hade akademisk utbildning från början (min mamma skaffade sig en senare) hade de båda jobb som gjorde att vi kunde unna oss både sommarlov och en och annan sportlovsresa. Böcker var viktiga i hemmet. Min morfar hade jobbat fackligt och engagerat sig i arbetarnas bildningsverksamhet, bland annat för att utveckla biblioteken. Under hela min barndom brukade vi göra en söndagsutflykt till det lokala biblioteket på Axel Dahlströms torg. Doften av böcker i ett bibliotek gör mig alltid nostalgisk.

När jag var ung var sporten också viktig. Jag var väldigt sjuk i fyraårsåldern (jag behövde göra en njuroperation) och jag tror att sporten kom att betyda mycket för att göra mig stark och frisk igen. I området där vi bodde var det mest killar av någon anledning så jag spelade ishockey och fotboll med killarna – på den tiden fanns knappt några damlag i fotboll. Så småningom blev det en hel del tennis också. Jag tror att sporten gett mig mycket när det gäller uthållighet och koncentration också. Jag ger ogärna upp.

Under gymnasiet vidgades min värld på många vis och jag läste filosofi för första gången. Det var ett ämne som jag inte visste någonting om, något helt nytt men på något märkligt sätt kände jag mig hemma. Litteraturen var dock mitt främsta intresse och jag började med att läsa litteraturvetenskap på Göteborgs universitet 1980. Jag arbetade som lärarvikarie och läste på kvällstid och njöt av att kunna bekanta mig med världslitteraturen. Men jag upptäckte också att de frågor som verkligen intresserade mig hade med språk och texttolkning att göra. Vi läste litteraturteori, bland annat om strukturalismen, och jag funderade mycket på vilka reg-

ler som egentligen föreligger när man tolkar en text och vad det innebär att en tolkning är bättre än en annan. Så småningom insåg jag att det var filosofi jag borde läsa. Hösten 1982 började jag läsa teoretisk filosofi i Göteborg och blev väldigt uppmuntrad av Mats Furberg, som var professor där. Senare under terminen flyttade jag till Stockholm, storstaden lockade, och fortsatte mina studier vid Stockholms universitet. Sedan fanns ingen återvändo – jag var fast i filosofin. Jag varvade med att läsa teoretisk och praktisk filosofi under några terminer men bestämde mig för att det var teoretisk filosofi som var min hemvist. Jag passade även på att skaffa mig en ämneslärarutbildning i filosofi och svenska, eftersom jag oroade mig för möjligheten att försörja sig som filosof. Men när jag väl antogs som doktorand i teoretisk filosofi 1986 så släppte jag tanken på att jobba som lärare.

I augusti 1987 tog mitt liv så en oväntad vändning. Dag Prawitz, som var professor i Stockholm, arrangerade en stor konferens i Stockholm och han bad mig och några andra doktorander, bland annat Sören Häggqvist och Hans Ruin, att hjälpa till. Det var min första filosofikonferens och vi hade väldigt roligt. Jag var mycket intresserad av Wittgenstein på den tiden och hade turen att få prata med David Pears, en berömd Wittgensteinexpert från Oxford. Han var en fantastisk man. Vass och rolig, med en aldrig sinande ström av anekdoter om de stora filosoferna, bland annat Russell. Och han ägnade sig åt Wittgenstein på ett sunt sätt, inte som en avgudande lärjunge, utan med analytisk skärpa. När han bjöd in mig att komma till Oxford som gästdoktorand tackade jag omedelbart ja – utan att ha den minsta aning om vad det innebar. Jag har svårt att tacka nej till saker. Livet handlar så mycket om tur, om tillfälligheter, men jag tror att för att turen ska kunna inträffa måste man försätta sig i situationer där något nytt kan hända. Och det kräver att man säger ja till saker.

Oxford ledde mig vidare till USA. Jag fick ett Fulbrightstipendium och 1989 påbörjade jag mina doktorandstudier vid Columbia University i New York. Det var förstås en helt ny värld för mig, både filosofiskt och personligt. Tonen på seminarierna var tuff men frejdig, och jag tvingades lära mig höja min röst. I Sverige hade man

som doktorand fått läsa sina kurser ensam, så var det på den tiden, men nu fanns ett stort kursutbud och jag tyckte det var väldigt roligt. Det fanns också seminarier på City University och så småningom på New York University. Plötsligt var jag en del av en stor värld av internationellt kända filosofer. Det var oerhört lärorikt och gav mig ett nätverk av kontakter som varit avgörande för min fortsatta karriär.

År 2002 flyttade jag tillbaka till Sverige, med min amerikanske man och våra två döttrar, och fick en forskarassistenttjänst vid Stockholms universitet. Jag längtade hem och ville att våra barn skulle få växa upp i Sverige, men jag ville också väldigt gärna jobba vid filosofiska institutionen i Stockholm. Det är en mycket aktiv och entusiasmerande forskarmiljö där och den har bara blivit bättre med åren i takt med att institutionen växt och blivit mer internationell. Och så har vi så förfärligt trevligt tillsammans. Flera av mina närmsta vänner jobbar där. När jag 2008 blev fast anställd, och blev professor i teoretisk filosofi, kände jag mig därför väldigt lyckligt lottad. Särskilt med tanke på att Kathrin Glüer blev professor samtidigt. Vi träffades första gången på Columbia University, 1992, och har följts åt sedan dess – både som vänner och som forskarkollegor. Det har betytt oerhört mycket för mig.

Du är professor i teoretisk filosofi och har skrivit den mycket politiska boken *Alternativa fakta*. Kan du berätta lite om den? Vad motiverade dig?

DET ÄR FRÄMST en bok om kunskap. Eftersom jag ägnat mig en hel del åt kunskapsteori genom åren kändes det väldigt naturligt att skriva den när de kunskapsteoretiska frågorna plötsligt fick stor samhällelig relevans. Jag vet inte om det är en politisk bok. Jag driver inga politiska teser men hämtar många av mina exempel från politiken, särskilt från amerikansk politik och Trump. Den som gillar Trump skulle kanske uppfatta boken som politisk, men det är ett faktum att han är en av de centrala aktörerna i det epistemiska kaos vi nu befinner oss i.

Den utlösande faktorn till att jag skrev boken var när Trumps talesperson Kellyanne Conway började prata om »alternativa fakta». Jag tänkte att nej, nu får det vara nog med dumheterna. Den

kvasifilosofiska frasen var så slirig, och fräckheten att på detta vis försöka dölja en lögn så slående och så skrämmande. Vad händer i en demokrati när folkvalda politiker och deras representanter inte ens låtsas bry sig om sanningen? När de är villiga att säga vad som helst, även det som är uppenbart falskt, utan några som helst betänkligheter?

Men det var inte bara Trump som gjorde att jag skrev boken. Jag hade länge funderat på kunskapens betydelse för oss som individer och för samhället i stort. Och jag hade oroat mig för vissa trender i samtiden – både ifrågasättandet av expertis, betydelsen av att överföra kunskap, och en allmän skepsis när det gällde sanningsanspråk. Det fanns till och med de som gärna satte »sanning» och »fakta» inom citationstecken, och som menade att det var något dogmatiskt, rentav odemokratiskt, med tanken om att vissa saker är sanna och andra inte, eller att vissa saker är välgrundade och andra inte. Jag tror att denna typ av resonemang är mycket farligt eftersom det lägger dimridåer för dem som jag kallar kunskapens fiender, till exempel politiska propagandamakare. Om allt är lika välgrundat, om inget är sant eller falskt, om kunskap bara är ett uttryck för makt – ja, vad har vi då att sätta emot desinformationen?

Jag tyckte det var väldigt intressant det du skrev om hur ett samhälle som är post-fakta är pre-fascistiskt. Kan du utveckla det lite? Är du orolig för den utvecklingen, i Sverige, i världen?

JÄ, JAG ÄR mycket orolig. Vi vet att vi befinner oss i en period av global avdemokratisering. Även till synes stabila demokratier nedmonteras steg för steg, som i vårt grannland Polen. Och processen går mycket fort, särskilt i samband med coronakrisen då många auktoritärt sinnade ledare passar på att göra ytterligare inskränkningar i de fri- och rättigheter som hör en demokrati till. Propaganda spelar en central roll i detta. Demokratins kris handlar inte bara om sanningens kris, men man kan inte nedmontera en demokrati utan desinformation. Det brukar börja med att man sprider desinformation om vissa centrala samhällsinstitutioner, som public service eller universitet. Man beskriver dem som folkets fiender, som

styrda av en elit med en politisk agenda. Man frammanar också en bild av ett land i kris, en kris som är elitens fel och som rättfärdigar att man gör något utöver det vanliga – straffar journalister som inte är »objektiva», eller tar över den fria forskningen så att den blir politiskt styrd (vilket sker nu i Ungern).

Det finns tydliga fascistiska inslag i detta. En central tanke hos fascismen är dels myten om ett förlorat paradiset, en tid då allt var bra och folkets fiender ännu inte hade förstört landet. En annan central tanke är att vi måste skilja oss från *dem*, till exempel de riktiga svenskarna från de som inte är »etniskt» svenska utan »bara» medborgare. Nästa steg är att avhumanisera *dem*, till exempel genom att använda vissa språkliga beteckningar för människor som tillhör gruppen, vilket gör det lättare att behandla dem annorlunda.

För att få människor i en välfungerande demokrati att acceptera dessa idéer krävs desinformation, framför allt skrämselfpropaganda om att Sverige står inför en systemkollaps. Detta är något SD jobbar väldigt aktivt med, särskilt på sociala medier. SD sticker inte heller under stol med vad målet är: en så kallad illiberal demokrati av Ungersk modell. Man utgår då från ett minimalt demokratibegrepp, där demokrati förstås enbart som en process för att välja ledare. Allt det vi i dag betraktar som centralt för vårt demokratiska samhälle finns inte med: oberoende medier, fri forskning, ett rättssystem som inte är politiskt styrt, olika typer av fri- och rättigheter, m.m. Detta måste vi prata mycket mer om, vad en illiberal demokrati verkligen skulle innebära.

Kan du berätta om vad du ser som filosofins roll i faktaresistensens tid?

DET ÄR INTE säkert att vi lever i en tid då faktaresistens är mer vanligt förekommande än tidigare. Vi har inga siffror på det. Vad vi vet är att vissa typer av vetenskapsmotstånd breder ut sig, till exempel när det gäller klimatet eller vacciner. Vi vet också att människor är starkt polariserade när det gäller vissa typer av faktafrågor som har kommit att få politisk laddning, till exempel frågor som har med invandring och brottslighet att göra. Det är troligt att faktaresistens, eller snarare kunskapsmotstånd, spelar en roll här. Men

en annan central komponent är den splittrade mediesituationen och den systematiska desinformationen.

Som filosof kan man bidra på lite olika sätt. En viktig sak, som jag försöker göra i min bok, är att bidra med lite grundläggande kunskapsteori: t. ex. att förklara vad som skiljer kunskap från tyckande, att förklara varför det faktum att vi *kan* ha fel inte i sig är en invändning mot ett påstående, eller att reda ut hur tvivlets metod används för att underminera kunskap. Det finns mycket här som är användbart för människor som inte har läst filosofi. Sedan kan vi förstås bidra med lite grundläggande verktyg för kritiskt tänkande.

Du har ju fått finansiering för att driva det tvärvetenskapliga projektet »Kunskapsresistens: Orsaker, konsekvenser och motmedel» i sex år, med start hösten 2018; anser du att tvärvetenskap är en förutsättning för att ta itu med samhällsproblem?

DET BEROR PÅ vad det är för ett problem. Det finns säkert samhällsproblem som inte kräver tvärvetenskap, men ofta är det förstås så att flera olika vetenskaper blir relevanta. Vad gäller just kunskapsmotstånd så kräver det helt klart ett tvärvetenskapligt angreppssätt. Filosofin behövs för den grundläggande kunskapsteorin; psykologin behövs för att studera de mekanismer som ligger bakom motståndet, s.k. motiverat tänkande; statsvetenskapen behövs för att studera hur politisk tillhörighet och grupp tänkande bidrar; medievetenskapen behövs för att studera mediernas roll i det hela och hur olika sorters desinformation sprids.

Har du några ytterligare planer för att jobba vidare med detta tema och kan du berätta om dem i så fall?

VÅRT PROGRAM ÄR på sex år och vi har bara hållit på i drygt ett år, så det är för tidigt för att planera för något ytterligare. Nu ska vi se till att forskningen rullar på och att samarbetet mellan disciplinerna fördjupas. Vi är inne i ett väldigt spännande stadium och jag ser fram emot att få hålla på i flera år till med det här.

Vilka frågor inom politisk filosofi tycker du är mest intressanta och varför?

DET HAR NOG varierat över tid men just nu tycker jag förstås att demokratifrågorna är mycket intressanta. Den senaste tiden har jag särskilt intresserat mig för relationen mellan demokrati och sanning. En del hävdar att demokratins kris inte har något alls att göra med sanningens kris. Demokrati, säger man, det är folkstyre, och de som skriker efter sanningen har i själva verket missuppfattat vad demokratin går ut på. En diametralt motsatt uppfattning om demokratin är att den har *allt* att göra med sanningen, att hela poängen med det demokratiska, öppna samhället är att sanningen kommer fram och möjliggör rationella beslut. Ser man det på det viset är demokratins kris identisk med sanningens kris.

Den första reaktionen vetter mot populism den andra mot expertstyre, eller epistokrati. Jag tror att den rimliga positionen måste ligga emellan dessa uppfattningar. Javisst, demokratin handlar inte bara om sanningen utan också om folkviljan, om att människors intressen tillvaratas och representeras i hur landet styrs. Men det betyder inte att sanningen inte är högst relevant. För det första, om man lurar på människor en falsk bild av samhället så har man manipulerat dem. Ett sådant folkstyre utgår inte från människors intressen utan från vad de lurats att tro ligger i deras intresse. Det är också ett skäl till att ett välfungerande utbildningssystem är centralt för det demokratiska samhället. För det andra, för att folkviljan ska kunna realiserars behövs kunskap av olika slag. I en liberal demokrati (av det slag vi har i Sverige) finns olika oberoende institutioner som gör att kunskapen kommer fram och tillåts påverka politiken, till exempel genom att de folkvalda politikerna baserar sina policybeslut på expertutlåtanden. Den exakta rollfördelningen här är omdebatterad, som vi sett i diskussionen om Sveriges hantering av coronakrisen, men politiska beslut som fattas utan att ta hänsyn till relevant expertkunskap hör inte hemma i en liberal demokrati.

Så även om man går med på att demokratin inte bara handlar om att sanningen ska komma fram, utan också om att representera människors intressen, så följer det inte att sanningen är oviktig för

det demokratiska samhället. Av samma skäl är det svårt att tro att demokratins kris inte skulle ha med sanningens kris att göra. Som jag nämnde förut finns det säkert flera faktorer som ligger bakom den globala avdemokratiseringsprocess vi nu ser men det går inte att nedmontera en välfungerande demokrati utan att ge sig på sanningen.

I din bok *Alternativa fakta* argumenterar du starkt mot den konstruktivistiska synen på kunskap som har kommit att prägla bland annat den svenska skolan. Kan du berätta lite om det? Och hur tycker du vi bör förändra den svenska skolan?

DET FINNS OLIKA typer av konstruktivism. Dels så kallad *faktakonstruktivism*, tanken att alla fakta är en form av sociala konstruktioner; dels *psykologisk* konstruktivism, tanken att inlärning förutsätter att information struktureras på ett visst sätt i minnet; dels *pedagogisk* konstruktivism, en viss syn på hur läraren bör agera i klassrummet. Eftersom jag är filosof skriver jag mest om faktakonstruktivism. Jag hade länge retat mig på hur pedagogiska forskare skrev om filosofiska frågor, framför allt om kunskapsteori, utan att de verkade kunna någon som helst filosofi. De ställer till exempel till det genom att hävda att kunskap inte har med sanning att göra eller att alla fakta är våra konstruktioner. Det är just den typen av resonemang som lägger ut rökridåer för kunskapens fiender och det är farligt att man sedan 1990-talet lärt flera generationer av lärare att prata på detta vis.

Jag menar också att man missuppfattat vad kritiskt tänkande är. Man utgår från kritisk teori och skriver mycket om hur det kritiska tänkandet handlar om att avslöja dolda agendor, till exempel hos forskarna. Precis så tänker konspirationsteoretiker och jag tror verkligen inte det är en bra idé att lära eleverna att se på forskare och vetenskap på det sättet. Det är klart att man ska vara uppmärksam på dysfunktionella forskningsmiljöer, sådana föreligger emellanåt, men att lära eleverna att vara allmänt misstänksamma mot forskares agendor är bara att bereda vägen för vetenskapsmotstånd. Jag betonar också att man felaktigt utgått från att kritiskt tänkande är en generell förmåga och inte kräver ämneskunskaper.

All forskning, både inom filosofi och kognitionsvetenskap, visar att detta är fel. Det finns vissa aspekter av det kritiska tänkandet som är generellt, till exempel förmågan att känna igen en logiskt giltig slutledning eller att avslöja en tankefälla. Men i övrigt är kritiskt tänkande en domänspecifik förmåga, den kräver ämneskunskaper. När pedagogiska forskare går ut och argumenterar för att skolan inte ska fokusera på faktakunskaper utan på kritiskt tänkande utgår man därför från en falsk motsättning: kritiskt tänkande förutsätter faktakunskaper.

Detta hänger samman med den pedagogiska konstruktivismen. Den går tillbaka åtminstone ett halvt sekel och finns i lite olika versioner, men en central idé är att läraren ska ta ett steg tillbaka, undvika traditionell kunskapsöverföring och uppmuntra egeninläring, t. ex. projektbaserad inläring. Jag diskuterar även denna typ av konstruktivism i min bok och hänvisar till att det finns starka skäl att tro att denna typ av pedagogik inte fungerar särskilt bra, särskilt inte för de svagaste eleverna. Den pedagogiska konstruktivismen är en empirisk teori och många decenniers empirisk forskning inom psykologin och kognitionsforskning pekar mot en och samma slutsats: denna typ av undervisningsmetoder främjar inte inläring. Detta har de pedagogiska konstruktivisterna inte velat kännas vid och jag förvånades över det. Det är viktigt att skilja på mål och medel här. Alla är vi tämligen eniga om vad målet är: vi vill skapa elever som kan tänka själva och fungera som demokratiska samhällsmedborgare. Frågan är hur man bäst gör det och det är en empirisk fråga – det går inte att blunda för empirin.

Du har ju blivit invald i Svenska Akademien på stol 7. Att ett filosofiskt perspektiv kan stärka Svenska Akademien är ju lätt att se, men vad tänker du att detta kan innebära för filosofin?

JAG HOPPAS ATT det gör att filosofin blir mer synlig i samhället i stort. Det finns ju många vanliga missuppfattningar om vad filosofi är. I vardagen uppfattas filosofin ofta som något ganska flummigt, inte som något man kan forska i, och många har nog svårt att förstå vad det är för poäng med att studera filosofi. Genom att filosofin

finns representerad i Akademien kanske jag kan bidra till att förändra den här bilden och inspirera fler till att läsa filosofi.

Med tanke på alla svängar i och kring Svenska Akademien: hur ser du på ditt ansvar som enskild ledamot i relation till Akademien som beslutsfattande kollektiv? Går det att frånsäga sig ansvar för gruppens beslut då det går emot ens övertygelse? Hur tänker du att det är rätt att förhålla sig till en sån situation?

NEJ, MAN KAN förstås inte frånsäga sig ett ansvar när man representerar en institution (annat än att man kan reservera sig vid ett beslut). Om beslutet verkligen strider mot ens övertygelser då får man avgå. Jag är glad att stadgarna ändrats så att det numera finns en möjlighet att avgå, denna frihet måste finnas i en välfungerande institution.

Sedan har jag förstås förhoppningen att man genom dialog ska kunna påverka beslut så att de inte går emot ens övertygelse eller i alla fall inte på ett sätt som är helt oacceptabelt. Jag tror verkligen på att odla och utveckla den goda diskussionen, att skapa en miljö som är vänlig och respektfull och som gör att människors tänkande fungerar som bäst. Jag tänker på hur det goda seminariet fungerar i universitetsvärlden, d.v.s. när det verkligen fungerar. Man lägger fram något, kritik förs fram och diskuteras, positionen modifieras och slutresultatet är mycket bättre än det skulle varit om man själv suttit och grunnat. Vi vet från psykologisk forskning att det gemensamma tänkandet, tänkandet i en välfungerande grupp, alltid slår det ensamma tänkandet, hur begåvad en individ än är.

Du har ju uppträtt med ett så kallat *performance lecture* på Dramaten förra året, kan du berätta mer om det? Fick formatet dig att tänka på ett nytt sätt kring de frågor du är så väldigt insatt och kunnig i?

JO, DET HAR varit mycket spännande. Jag hade ju hållit hundratals föreläsningar i det här ämnet, om kunskapsmotstånd och desinformation. Och nu skulle jag plötsligt skriva en text som skulle användas av en regissör och stå på en scen tillsammans med skådespelare,

med dekor och ljussättning och allt som hör teatern till. Det var en väldigt märklig upplevelse men givetvis mycket intressant. Jag tror inte att jag fick mer kunskap om själva frågorna – det kan man ju bara få från forskning – men det har gett mig en hel del insikter när det gäller att kommunicera runt vetenskap. En intressant sak har med trovärdighet att göra. Som forskare i en föreläsningssal har man ju normalt ganska stor trovärdighet. Vad händer med denna trovärdighet när man står på en välkänd teaterscen, tillsammans med två skådespelare, och håller sig till ett förelagt manuskript i stället för att tänka fram vad man ska säga. Och vem är jag på scenen? Spelar jag mig själv? Vi leker lite med dessa frågor i själva föreställningen.

Från ett kunskapsperspektiv är detta av särskilt intresse eftersom trovärdighet är avgörande när det gäller att överföra kunskap. Om man inte litat på en föreläsare kommer man ju inte att tro på det som sägs och då lär man sig ingenting alls. Striden om verkligheten som pågår just nu är i stor utsträckning en strid om trovärdigheten så detta intresserar mig en hel del.

Sedan är det ju egentligen ganska absurt att prata om just *sanning* på en teaterscen. Det är ju ett ställe gjort för lögn och bedrägeri. Min regissör, Carolina Frände, har berättat hur hon reagerade först när hon fick frågan om hon ville göra en *performance lecture* med mig på temat ›Om sanning›. Hon trodde det var något slags skämt – man kan ju inte prata om sanning på en teaterscen!

Slutligen, vad har du för tips att ge unga filosofer?

DET BEROR LITE på var man befinner sig i sin karriär. Som doktorand tycker jag man ska försöka ta det lite lugnt och se till att få en grundlig utbildning i ämnet, det ger styrka genom åren. Givetvis måste man specialisera sig när man skriver sin avhandling men det är en väldig hets nu för tiden, t. ex. att publicera sig, och det driver många till att bli nischade alltför tidigt. Sedan är det viktigt att man väljer ett avhandlingsämne som verkligen intresserar en. Detta val kommer ju att styra så mycket annat man sedan gör. Det är en tuff tid när man skriver sin avhandling, man famlar ofta, och det kan

vara ganska ensamt. Då vill det till att man drivs av ett stort intresse för de filosofiska frågorna man valt att fokusera på.

Vad gäller alla unga filosofer så skulle jag ge dem rådet att vara öppna för omvärlden, ta chanser och tacka ja. Svensk filosofi håller väldigt hög klass internationellt, och svenska universitet har många täta internationella kontakter – utnyttja det! Engagera er i institutionens liv, gå på alla gästföreläsningar som bjuds, prata med ditresta forskare, undersök möjligheten att söka stipendier för att studera utomlands (jag vet till exempel att alltför få filosofer söker till Sverige-Amerika Stiftelsen) och res på konferenser. Det spelar ingen roll hur duktig man är, eller hur intresserad man är, om man inte också engagerar sig på detta vis. Men gör man det, ja då kan vad som helst hända!

→

Anna Wedin